

İran’da Toplumsal Hareketler ve Etkileri

Yrd. Doç. Dr. Bayram SİNKAYA
Yrd. Doç. Dr. Gülriz ŞEN
Dr. Hakkı UYGUR

AYBÜ - GPM
GÖÇ POLİTİKALARI
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

AYBÜ-GPM Rapor Serisi

"Göç Konuşmaları"

İran'da Toplumsal Hareketler ve Etkileri

Konuşmacılar

Yrd. Doç. Dr. Bayram SİNKAYA

Yrd. Doç. Dr. Gülriz ŞEN

Dr. Hakkı UYGUR

AYBÜ - GPM
GÖÇ POLİTİKALARI
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

İran'da Toplumsal Hareketler ve Etkileri

Yrd. Doç. Dr. Bayram SİNKAYA

Yrd. Doç. Dr. Gülriz ŞEN

Dr. Hakkı UYGUR

AYBÜ-GPM Rapor Serisi

"Göç Konuşmaları - 2"

Grafik Tasarım : Furkan ÖZENÇİ

Atıf İçin:

Sinkaya, B., Şen, G., Uygur, H. (2018). *İran'da Toplumsal Hareketler ve Etkileri*. AYBÜ-GPM Rapor Serisi (Göç Konuşmaları-2). Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (AYBÜ-GPM).

2018 © Tüm Hakları Saklıdır

Göç Politikaları Merkezi'nin izni alınmadan kısmen veya tamamen elektronik veya basılı olarak çoğaltılamaz, dağıtılamaz veya yayımlanamaz. Raporda belirtilen görüşler yazara aittir ve Merkez'in görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

2018 © All Rights Reserved

No part of this report may be reproduced, copied or transmitted in any form or by any means, electronic or printed, without the permission of Migration Policy Center. The views expressed in this report are the author's own and do not necessarily reflect the Center's stance or policy.

Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (AYBÜ-GPM)

Adres : Güvenevler Mah. Cinnah Cad. No: 16 Çankaya / ANKARA

Telefon : 0 312 906 10 95

E-Posta : gpm@aybu.edu.tr

Web : www.aybu.edu.tr/gpm

Yöneticiden

İran, Türkiye'nin en uzun kara sınırına sahip olduğu komşularından biri olarak önemini her zaman korumuştur ve insan hareketlilikleri açısından son derece önemli bir kaynak ve geçiş ülkesidir. 2017 yılında Türkiye'ye giriş çıkış yapan uyruklar sıralamasında 2,5 milyona yakın sayıda insanın İran'dan Türkiye'ye giriş yaptığı görülür. İranlılar, oturma, çalışma ve öğrenci gibi çeşitli türlerde ikamet izni alan uyruklar arasında her yıl ilk on içerisinde yer alır. Sadece düzenli değil, düzensiz ve uluslararası koruma başvuru istatistiklerinde de İran uyruklular üst sıralarda bulunmayı sürdürmektedir. Bir kaynak ülke olmanın ötesinde, doğudan batıya yönelmiş, Avrupa'ya geçmek ya da Türkiye'de kalmak isteyen düzensiz göçmenler açısından da İran son derece önemli bir konuma sahiptir. Özellikle düzensiz göçmen istatistiklerinde üst sıralarda bulunan Afganistan ve Pakistan gibi daha doğudan yola çıkanların en önemli geçiş güzergahı da İran topraklarından geçer. Bu açıdan Türkiye'ye yönelen insan hareketlilikleri açısından İran'ın "doğrudan" olduğu kadar "dolaylı" etkisi de azımsanmayacak ölçüdedir. Bu anlamda Türkiye'nin Avrupa açısından konumu neyse, İran'ın da Türkiye açısından benzer bir konumda bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Arap Baharı olarak bilinen Ortadoğu'daki gelişmelerin ardından Türkiye, tarihinin en büyük insan hareketliliği dalgası ile karşı karşıya kaldı. Yapılan yorumların büyük çoğunluğunun ortak noktası "hazırlıksız yakalandık" düşüncesi etrafında toplanmaktadır. Son zamanlarda İran'ın iç ve bölge siyaseti açısından içinden geçtiği süreçler, çeşitli senaryoların gerçekleşmesi durumunda Türkiye'nin ne tür bir tablo ile karşı karşıya kalabileceği sorusunu sormamıza neden oldu. Panelistlerin ileri sürdüğü fikirler, İran'da meydana gelebilecek bir türbülansın göç meselesi açısından Türkiye üzerinde göz ardı edilemeyecek etkileri olacağını ortaya koydu.

Bölgedeki ülkelerin siyasal, ekonomik ve toplumsal istikrarını ve refahını en fazla isteyen ülke Türkiye'dir. Ancak, bunun aksi gelişmeleri de kendi açısından takip edip buna yönelik senaryoları değerlendirmek de kendi toplumuna karşı sorumluluğudur. Panelin ortaya koyduğu sonuçların Türkiye'nin göç politikasını belirleyen karar vericilerin ve uygulayıcıların gelecek projeksiyonlarına önemli bir katkı sağlayacağına inanıyoruz.

Dr. Öğr. Üyesi Ali Zafer SAĞIROĞLU

AYBÜ-GPM Müdürü

İran'da Toplumsal Hareketler ve Etkileri

Bayram Sinkaya¹

Araştırmacılar farklı sebeplerle İran'la ilgilenmektedir. İslamcılar ve İslami hareketleri çalışanlar Devrim sonrası kurulan İslam Cumhuriyeti'nin niteliği ve siyasal İslam'ın iktidardaki performansını incelemek için İran'la ilgilendiler. Bir işletmeci ise İran'ı büyük ve gelişmekte olan bir pazar olarak görebilmektedir. Kültür, edebiyat veya sanat çalışanlar da yine kendi alanları için İran'la ilgilenmektedir. Göç Politikaları Merkezi'nin İran'la ilgilenmesi de bu bakımdan oldukça doğal.

1979 İslam Devrimi sonrası kurulan yönetimin başvurduğu devrimci şiddeti otoriter bir siyasi yapının ortaya çıkmasına neden oldu. Zaten İran-İrak savaşı boyunca zaten muhalefet pek hoş görülemezdi. Bu süreçte ılımlı muhalefet pek sesini çıkaramaz hale gelirken, muhalefetin önemli bir kısmı ya bastırıldı veya sürgüne çıkmak zorunda kaldı. Ancak İran-İrak savaşı bittikten sonra İran'da yeniden kıpırdanmaların, çeşitli siyasi veya toplumsal hareketlerin ortaya çıktığını görüyoruz. Bunların nedenlerini genel olarak üçe ayırabiliriz; ekonomik nedenler, toplumsal nedenler ve siyasal nedenler. Ekonomik nedenler daha çok İran-İrak savaşı bittikten sonra başlayan İran'ın bir yeniden yapılanma dönemi ve bu kapsamda liberal politikaların ağırlık kazanması ve İran'ın liberalleşmeye başlaması ile ilgilidir. Liberalleşme kapsamında devlet, yoksulların sorunlarının gündelik veya kalıcı olarak çözüm bulmaya çalışmaktan ziyade ekonomik kalkınmaya odaklandı. Bu bağlamda popülist politikalardan kısmen vazgeçildi, üstelik birçok alanda 'kemer sıkma' tedbirleri alındı. Kemer sıkma tedbirleri ve bazı sübvansiyonların kaldırılması ilk sosyal muhalefet hareketlerine neden oldu. 1990'larda Kazvin, Tahran ve Meşhed gibi çeşitli şehirlerde bu tip hareketlerin ortaya çıktığını görüyoruz.

Toplumsal sorunlardan kaynaklanan sosyal hareketler toplumun önemli bir kesiminin çeşitli nedenlerle ortaya çıkan şikayetlerinden ve huzursuzluklarından kaynaklanır. İran özelinde bu hareketlerin çoğunlukla azınlık grupları arasında ortaya çıktığını görüyoruz. Nitekim İran'da azınlıklar her zaman önemli bir muhalefet potansiyelini bünyesinde barındırmaktadır. İslam Devrimi'nin hemen ardından ya da 1990'larda da hem İran Azerbaycan'ında hem Kürtler arasında hem de Beluçlar arasında ve yakın zamanlarda Huzistan bölgesindeki Araplar arasında ayaklanma potansiyelinin olduğunu görüyoruz. Bu bölgelerde daha çok etnik/kimliksel nedenlerle, etnik taleplerle, dil talebiyle kendi dillerini konuşmak kendi dillerinde eğitim almak talebiyle ya da kendi bölgelerine ayrımcılık yapıldığı nedeniyle protestolar ortaya çıkabiliyor ve çeşitli kriz anlarında da bunlar sokağa yansıyor. Örneğin 2006 yılında bir karikatürü protesto etmek için Tebriz'de insanlar sokağa döküldü. Kürdistan eyaletinde birkaç yıl önce bir kadının taciz edilmesini protesto etmek için insanlar sokağa döküldü. Huzistan bölgesinde ise halihazırda çevre sorunları nedeniyle insanlar sokağa dökülüyor. İnsanların sokağa çıkmasını tetikleyen faktörler değişse de bir muhalefet potansiyeli hep mevcut.

Toplumsal hareketlerin diğer bir sebebi ise toplumsal ve siyasal dönüşümle ilgilidir. Doksanlı yıllardan beri toplumsal yapı dönüşmekte ve bu toplumsal dönüşümle gelen

¹ Yrd. Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Öğretim Üyesi

eğitimli genç nesil de siyaseti dönüştürmektedir. İslam Devriminin en büyük başarılarından birisi eğitimin yaygınlaşması, tabana doğru genişlemesidir. Bu sayede çok sayıda insan göreceli olarak iyi bir eğitim almıştır. Fakat bununla bağlantılı olarak eğitimli işsizlik bugün İran'ın en önemli sorunlarından birisi haline gelmiştir. Nesiller arası yaklaşım farklılıkları da muhalefet oluşmasına neden oluyor. Diğer bir mesele ise İran'daki siyasi anlaşmazlıklardır. İran'da her zaman rejim karşıtı gruplar var olmuştur. Sonuçta rejimden memnun olmayan, İslam Cumhuriyeti'nin uygulamalarından, bizatihi varlığından memnun olmayan farklı gruplar var. Bunlar da fırsat buldukları zaman sokağa çıkabiliyorlar. Ama genel olarak muhafazakârlar ve reformcular olarak ayrılan İran siyaseti içerisinde de çekişmeler oluyor. Elitler arasındaki çekişmeler zaman zaman sosyal hareketleri tetikleyebilmektedir. Dolayısıyla sosyal hareketlerin kaynakları ve nedenleri çok farklı, o yüzden her bir sosyal hareketi ortaya çıktığı koşullara ve bağlama göre değerlendirmemiz lazım.

İran özelinde en çok tartışılan sosyal hareket Yeşil Hareket oldu. Yeşil Hareket'in ardından uzun bir göreceli sessizlik döneminden sonra yine 2017 Aralık ayı sonunda şiddetli protestolar oldu. Bunlar rejim karşıtı hareketler olarak ortaya çıkmıyor. Belirli taleplerle, bir yöneticinin değişmesini veya bir uygulamanın dönüşmesi isteğiyle ya da örneğin 1999 öğrenci olaylarında olduğu gibi bir gazetenin kapatılmasını protesto etmek gibi amaçlarla ortaya çıkıyor. Çeşitli sebeplerle tepkilerini göstermek için sokağa çıkan protestoculara rejimin gösterdiği tepkiye bağlı olarak eylemlerin boyutu, kapsamı ve yöntemi değişmektedir.

Gülriz Şen²

28 Aralık 2017'de İran'ın ikinci büyük kenti Meşhed'de başlayan gösteriler hızla başkent Tahran da dahil olmak üzere İsfahan, Reşt, Kum, Ahvaz, Hamedan gibi İran'ın farklı bölgelerine yayıldı. 80'den fazla ili etkiledi. Öncelikli olarak hayat pahalılığını ve işsizliği protesto eden göstericiler başlangıçta Ruhani hükümetini hedef alırken, olaylar hızla rejim karşıtlığına dönüştü. Dini lideri ve rejimi hedef alan sloganlar duyuldu. Aslında bahsettiğimiz protestolar Aralık'ın sonunda başladı, Ocak'ın ilk haftası boyunca sürdü ve daha sonra söndü. Eylemlerin özellikle büyük kentlerde çok tutunamadığını görüyoruz ama küçük illerde etkisini bir müddet daha sürdürdü. 3 Ocak'ta Devrim Muhafızları bazı illere birliklerini gönderdi ve 7 Ocak'ta da göstericilere karşı zaferini ilan etti. Bu açıklamada Devrim Muhafızları göstericilerin arkasında ABD, İsrail, Suudi Arabistan gibi devletler ile Halkın Mücahitleri Örgütü ve monarşi yanlısı grupların olduğunu ifade etti. Gösterilerde 30'a yakın kişi hayatını kaybederken 3000'den fazla kişinin de tutuklandığı haberlerini aldık.

Bu olayların elbette pek çok nedeni var. Ancak öncelikli nedeninin ekonomik meseleler ve sosyal adalet mevzusu olduğunun altını çizmemiz gerekiyor. Protestolar bu bakımdan enflasyon, yoksulluk, yolsuzluğa karşı öfkenin dışa vurumu olarak karşımıza çıkıyor. Gösterilerin hemen öncesinde temel gıda maddelerine %40'a varan oranlarda zam yapılması ve gösteriler sırasında devam eden bütçe görüşmelerinde Ruhani hükümetinin birçok sübvansiyonu kaldırma hazırlığı yapması olayların ortaya çıkmasında etkili oldu. Ayrıca yine bütçe görüşmeleri sırasında devlet bütçesinden dini kurum ve kuruluşlara büyük meblağların aktarıldığının açıkça vurgulanması sisteme yönelik öfkeyi derinleştirmiş gibi gözüküyor.

Arap Baharı olarak ifade edilen isyanların ortaya çıkmasında etkili olan genç işsizliği İran'ın da kronik ekonomik problemlerinden birisi. İş başına geldikten sonra bir makroekonomik istikrar dönemi tesis eden Ruhani hükümeti, %40'lara varan enflasyonun %10'a çekilmesi, ekonomideki daralmanın aşarak büyüme safhasına geçilmesi gibi başarılarına rağmen işsizlik sorunuyla bir türlü baş edemedi. 2017 seçimlerine giderken rakiplerinin en çok eleştirdiği konular da yine ekonomik konulardı ve rakipleri Ruhani yönetimini "%4'ün hükümeti" yani toplumun zengin ve müreffeh kesiminin hükümeti olmakla suçlamaktaydı. Nükleer anlaşma sonrasında umut edilen ekonomik ilerleme de gerçekleşmedi. Özellikle Trump hükümetiyle birlikte Amerikan politikasının sertleşmesi ve nükleer anlaşmanın geleceği ile kuşkular nedeniyle Avrupalı sermayenin İran'a yatırım yapmaktan çekinmesi gibi unsurlar Ruhani'nin işsizlikle başa çıkmak için yabancı yatırımlar aracılığıyla istihdam yaratma planlarını sekteye uğradı. Bu nedenle İran ekonomisinde temel meselelerin 2017'nin sonunda karşımıza çıkan protestolarda önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz.

İran ne toplumsal hareketlere ne de ekonomi ve sosyal adalet temelli protestolara yabancı bir ülke. 20. Yüzyıla iki büyük devrim sığdırmış, çok dinamik ve canlı bir toplumdan, siyasadan bahsediyoruz. Yakın zamanlı araştırmalara göre, İran'da 2015'te 400 gösteri, 2016'da ise 350 işçi protestosu kaydedilmiş, 2017'nin mart ayından günümüze kadar da irili ufaklı 900 işçi protestosundan bahsediliyor. Ahmedinejad döneminde de belediye işçilerinin, şoförlerin, öğretmenlerin, çeşitli meslek gruplarının grevleri, iş bırakma eylemleri olmuştu. Bu nedenle Asef Bayat'ın da belirttiği üzere İran'da gündelik hayatta devlet ve toplum arasında ekonomi ve sosyal adalet temelli

² Yrd. Doç. Dr., TOBB ETÜ Öğretim Üyesi

sürtüşmeler ve mücadeleler epeydir devam etmekte. Ancak bu mücadeleler hiçbir zaman 2017'nin sonunda gördüğünüz kadar geniş ölçekte, hızlı ve şiddet içeren bir protesto hareketine dönüşmemiştir. Dahası, Hasan Ruhani henüz Mayıs 2017'de yapılan seçimlerde %57 oy alarak yeniden iktidarını perçinlemişti. Peki toplumdaki muhalefeti ve hükümete dönük öfkeyi nasıl anlayacağız?

2017'deki protestolar 2009'dan bu yana İran'da görülen en büyük çaplı protesto gösterileri oldu. Ancak iki protesto arasında bazı temel farklılıklar tespit ediyoruz. 2009'da Yeşil Hareketin talepleri, sınıfsal yapısı, kapsamı ile kıyaslandığında 2017'nin bize söylediği başka şeyler var. 2009'daki cumhurbaşkanlığı seçimleri akabinde çıkan olaylarda seçimlerdeki usulsüzlükleri ve şaibeleri protesto edenler ağırlıklı olarak kentli orta sınıftan müteşekkildi. Temel talep oyların yeniden sayılması ve mümkünse seçimlerin tekrarlanması, anayasadaki cumhuriyetçi vasıfların hayata geçirilmesi ve İran'da halk egemenliğinin güçlendirilmesi idi. Ve bu taleplerin kökeni de yine İran'ın Anayasa Devrimi'ne kadar uzanıyordu. Bu bağlamda 2009 yılındaki protestolarda kentli orta sınıfın başını çektiği sivil haklar hareketinin bir parçasından bahsediyorduk. Ancak 2017'nin son günlerinde karşımıza çıkan ve 2018'in ilk haftası boyunca devam eden protestolarda kentli orta sınıfın aksine karşımıza daha çok kentli yoksullar, işsizler ve işçi sınıfı çıkıyor. Ağırlıklı olarak daha yoksun kent madunlarını görüyoruz. Bu kesimin, sahadan gelen anlatılara da dayanarak "kaybedecek hiçbir şeyi olmayan kesim" olarak adlandırılması uygun olacaktır. Esasen burada Ruhani hükümetinin izlediği politikalarından pek bir fayda gödemeyen bir sınıftan bahsediyoruz. Bu nedenle kentli yoksulların rejime yönelik tepkisini bu protestolarda görmek mümkün. Demografik olarak İran çok genç bir toplum, bu bağlamda diğer Ortadoğu toplumlarıyla da benzeşiyor. Protestolara katılanların da büyük ölçüde genç nüfus olduğunun altını çizmemiz gerekiyor ve genç işsizliğinin burada oynadığı rolü bariz bir şekilde görüyoruz. Protestolarda başka bir farklılık ise liderliktir. 2009'daki gösterilere Mir Hüseyin Musevi, Mehdi Kerrubi, Zehra Rahnevar ve eski cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi gibi isimler liderlik ediyordu. Son gösterilerde, göstericilere liderlik eden bir önderler grubu yok. Yine de rejim çevrelerinde diasporanın sosyal kanallar, özellikle Telegram gibi platformlar üzerinden bu protestolar üzerinde rol oynadığına dair bir kanı hâkim. Protestoların belli bir ideolojisinin de olmadığını görüyoruz. Başlangıçta Ruhani hükümetini hedef alan sloganların ardından, sonraları sistem karşıtı, dini lideri ve rejimi hedef alan ifadelerle rastlıyoruz.

Son protestoların büyük kentlerde çok tutunamadığını görüyoruz, gösteriler daha çok küçük kentlerde ve kırsalda bir müddet daha devam etti. Rejim protestoların büyük kentlere yayılmasından endişeliydi. Özellikle Tahran Üniversitesi ve İnkılâp Meydanı civarındaki protestolarda Devrim Muhafızları durumun büyümesi durumunda sert bir şekilde müdahale edeceklerinin de altını çizmişti. 2009'daki protestolarda ise büyük kentlerde orta sınıf halkın sokaklarda olduğunu görüyoruz. Son protestoların Meşhed gibi muhafazakâr cenahın güçlü olduğu bir kentte ortaya çıkışında aslında İran'da hizipler arası mücadeleye de rastlıyoruz. Ruhani hükümeti, protestoların başlangıcını büyük ölçüde muhafazakârların halkı kışkırtması üzerinden okumuştur. Bu konuda da herhalde ellerindeki en büyük kanıt Ruhani'nin 2017 seçimlerindeki rakibi İbrahim Reisi'nin kayınpederi, din adamı Alam el-Hüda'nın Meşhed'de protestolara destek veren, onlara kol kanat geren açıklamalarıydı. Ancak protestolar yalnızca hükümeti eleştiren bir seviyede kalmadı ve hızla rejime karşı muhalefete dönüştü. Bu nedenle aslında halkın yaşanan sorunları sadece Ruhani hükümetine mal etmediği, bunu topyekûn bir sistem sorunu olarak gördüğü söylenebilir.

Uluslararası siyaset bağlamında ise Trump hükümetinin iş başına gelmesiyle birlikte nükleer antlaşmanın geleceğinin belirsizleşmesi, ABD yönetiminin İran'a karşı hem balistik füze programı hem de insan hakları konusunda yaptırımlarını arttırması ve İran-Suudi Arabistan gerginliğinin tüm bölgeye yayılmış olması gibi konjonktürel sebepler İran'daki protestoları bir anda dünya gündemine taşıdı. Trump yönetiminin tıpkı Bush yönetimi gibi İran'da rejim değişikliğini benimseyen bir yaklaşımı olduğunun bilinmesi rejimin olayları dış güçlerin müdahalesi olarak yansıtmayı kolaylaştırdı.

Her ne kadar olayların büyümesinde dış güçlerin rolü olduğu belirtilse de Cumhurbaşkanı Ruhani'den gelen açıklamalar protesto etmenin, rejimi eleştirmenin İran halkının temel hakkı olduğunun, protestolara zemin açılması gerektiğinin altını çiziyordu. 2 Ocak 2018'de olaylar başladığından beri ilk defa konuşan dini lider Ali Hamaney ise olayların arkasında İran'ın düşmanlarının olduğunu ve bu düşmanların silah, para ve istihbarat yardımıyla İran'ı karıştırdıklarını açıkladı. Rejimin diğer yetkililerinden gelen açıklamalarda da olayların arkasında CIA ve Mossad'ın olduğu iddiası yer aldı. Hükümet nezdindeki açıklamalarda ise Halkın Mücahitleri Örgütü'ne yapılan vurgu öne çıktı. Ruhani, Fransa Cumhurbaşkanı Macron ile görüşmesinde Fransa'nın bu örgüte verdiği desteği kesmesini, onları barındırmamasını istedi. Bu örgütün halkı şiddete kışkırttığını, teşvik ettiğini ifade etti. Dışişleri Bakanı Cevad Zarif ise daha çok ABD'nin tavrına ve bu bağlamda Başkan Trump'ın tweetlerine ve ABD'nin BM nezdindeki çalışmalarına vurgu yaptı. Cevat Zarif açıklamalarında, gösterilerin dış müdahaleler ile sabote edildiğini, ABD'nin destek verdiği rejimlerde ise halkın protesto etme hakkının dahi olmadığını belirtti.

Protestolardaki bir diğer ilginç gelişme ise halkın sadece ekonomik problemleri, yoksulluğu ya da yolsuzluğu eleştirmesi değil, aynı zamanda İran dış politikasını da hedef alan sloganlar atmasıydı. Bunlar arasında özellikle "Ne Gazze, ne Lübnan, İran sana canım feda" ve "Suriye'yi bırakın bize bakın" sloganları dikkat çekicidir. Bu sloganlar ile İran halkı için kullanılması gereken ülke kaynaklarının, Ortadoğu'daki başka halklara harcanmasına duyulan öfke ve tepki karşımıza çıkmaktadır. Bir başka dikkat çekici slogan "Biz Arap değiliz, Aryanız" ifadesi ile özellikle İran'da Pehlevi dönemi milliyetçiliğine öykünen bir dil görüyoruz, Aryan kimliği vurgusu aslında Arap dünyasıyla bu kadar iç içe olunmaması gerektiğine dair bir mesaj olarak okunabilir.

İran'da farklı cenahların protestolara verdiği tepki de ilginç bir durumu ortaya koydu. Bu bağlamda en önemli noktalardan birisi reformcuların protestocuları desteklemiyor oluşuydu. Reformcular doğrudan protestoları desteklemek yerine araya bir mesafe koyarak durumu anlamaya çalıştılar. Burada da Arap Baharı tecrübesi önemliydi. Özellikle Suriye ve Libya örneklerinin İran'da parçalanma ve siyasi istikrarsızlığa dair korku yarattığını söylemek mümkün. İranlıların sosyal medyada "Suriye olmayacağız" etiketiyle paylaştığı tepki ve görüşler bunu doğrulamaktadır. Bu bakımdan meselelerin siyaset yoluyla çözülmesine dair bir vurguya rastlıyoruz. İran halkının meşru taleplerinin bu konjonktürde güvenlikleşmemesi, bir güvenlik tehdidi olarak algılanmaması için siyasetin şeffaf, makul ve kapsayıcı bir şekilde sürdürülmesi gerekiyor.

İran'da protestolar yatışsa da halkın tepkisini çeken temel meselelerin henüz çözüme kavuştuğunu söylemek çok zor. Siyasetten ekonomiye ve topluma pek çok çözümü bekleyen mesele var. Bundan sonraki süreçte İran'da siyasal seçkinlerin nasıl pozisyon alacağı önemlidir. Ortak irade sergileyip gerekli reformları başlatıp başlatamayacaklarını veyahut kendi aralarında yeni bir hizip mücadelesine girip

girişmeyecekleri hususunu takip etmek gerekiyor. Önümüzdeki süreçte dış faktörlerin etkisi de kritik olacak. Özellikle nükleer antlaşmanın sürdürülmesi ve İran'ın yatırım çekmeye devam etmesi, istihdam yaratılabilmesi ve bu sayede genç işsizliğine çözüm bulunabilmesi için önemli. Suriye ve Yemen gibi bölgenin çeşitli yerlerindeki istikrarsızlıkların ve savaş koşullarının da durulması gerekiyor ki İran artık kaynaklarını buraya aktarmak yerine kendi içinde harcayabilsin. Yani Ortadoğu'da istikrarın bir an evvel İran'ın arzu ettiği şekilde gerçekleşmesi rejim açısından önemli gözüküyor.

Hakkı Uygur³

İran ekonomik, kültürel ve sosyal olarak Türkiye'yi yakından ilgilendiren bir coğrafya. Türkiye'de önemli bir İran diasporası mevcut. Bunun yanında yüz yıldan uzun süredir siyasi sürgündeki İranlı muhalifler, aydınlar, tüccarlar ve gazeteciler Türkiye'de yaşıyor. Türkiye üzerinden yayın yapan gazeteler, radyolar ve uydu kanalları var. Çeşitli sebeplerle İran'dan ayrılanların başta İstanbul olmak üzere Türkiye'de yaşamayı tercih etmesinin sebebi hem Osmanlı Devleti döneminde hem de Türkiye Cumhuriyet döneminde burayı daha istikrarlı bir yer olarak görmeleri. İran'dan Türkiye'ye göçle ilgili bir diğer husus, bu göçmenlerin birçoğunun ikinci veya üçüncü nesilde Türkleşiyor olmasıdır. Farsça kullanmayı da bırakan ve İranlı oldukları bazen yalnızca soy isimlerinden anlaşılabilen bir nüfus mevcut. Yine de bu topluluk kitlesel bir göçle değil bireysel göç hareketleri ile oluşmuştur. Bu dönemde Türkiye-İran arasında kitlesel olarak nitelendirilebilecek hareketlilikler Kürt isyanları ile sınırlı. Sınır bölgelerinde Kürt isyanlarına ve toplu hareketlenmelere rastlandığında müdahale olduğunda sınır aşiretlerin toplu olarak sınırdan geçtiği vakalar mevcut.

İran'dan göç hareketlerinin en çok yaşandığı dönem ise şüphesiz 1979 İslam Devrimi sürecidir. Devrim sırasında ve takip eden dönemde ciddi bir nüfus İran'dan ayrıldı. Önce Şah yönetimine yakın aristokrat aileler ve doğrudan yönetimde olanlar ile birlikte başlayan göç yeni kurulan yönetime ters düşen gruplarla devam etti.

Bu gruplar arasında da Türkleşme eğilimi devam etti. Hatta Türkiye'de medya ve sanat dünyası başta olmak üzere ön plana çıkmaya başlayan birçok Farsça soy isimli insan var. Türkiye'de artık böyle bir topluluk var. Her ne kadar kesin bir sayıya sahip olmasak da bunun önemli bir nüfusa karşılık geldiğini söylemek mümkün. Bu göç ile Türkiye'den Avrupa'ya giden göç arasında benzerlik kurmaya çalışan birçok kişi olsa da aradaki en önemli fark İran'dan göçün eğitilmiş, beyaz yaka göçü olması. İran diasporası Beyaz Saray'dan NASA'ya veya birçok uluslararası şirketin yöneticiliklerine kadar her yerde üst düzey görünür konumlara gelebilmiştir. Çünkü bunların hemen hepsi eğitilmiş zengin kesimler. Bu süreç göç bağlamında hala devam ediyor. Elbette 1979 devrimi kadar büyük dalgalar görmüyoruz ama 2009 olayları bunu yeniden tetikledi. Birçok insan yine aynı şekilde o dalganın ilk durağı Türkiye olmak üzere Avrupa'ya, Amerika'ya kaçtılar. Bazıları burada kaldı gidemediler. Bazılarını tanıyoruz, arasında yine akademisyenler, yine gazeteciler var, yine farklı toplumlar var. Her yıl ülkeyi terk eden 150-180 bin gibi muazzam bir rakamdan bahsediliyor. Yıllık zarara ilişkin 4 milyar dolarlık bir rakam belirtiliyor, İranlıların verdiği resmi rakam. Siyasal sebepler, toplum değişiyor, genç nesil, Arap Baharı dedik fakat temelde dünyanın her yerinde genç neslin istediği şey hemen hemen aynı. Güney Koreli, Türkiyeli veya İranlı gençler aynı müziği seviyorlar, aynı gelecek kaygıları var. Buna karşın İran'da çok ideolojik bir devlet var. Zaman zaman yumuşuyor, zaman zaman tavizler veriyor ama ana iskeletin değişmesi çok zor. Zaten değişmediği için bu sorunları yaşıyor. Zaten İran'ın hikâyesi kısaca bu. Yani sosyolojinin ve ideolojinin çatışması nasıl sonuçlanacak? Kurucu ideolojiye göre 1979'da İmam Mehdi gelene kadar İslami bir ideal devlet ve buna uygun bir toplum kurulacaktı. Gerçek nedir? Devrim sonrası yerleştirilen eğitim sistemi her ne kadar yaygınlığı sağlaması yönünden başarılı olsa da ideolojik açıdan tam bir facia. Verilen tüm ideolojik eğitime rağmen İran taşrasından gelen gençlerin üniversite hayatlarının sonuna geldiklerinde siyasi olarak tamamen farklı noktalara savrulduklarını gösteren çalışmalar mevcut.

³ Dr., Ankara İran Araştırmaları Merkezi Başkan Yardımcısı

İran'ın son 40 yıllık tarihine baktığımızda 1979 İslam Devrimi, 1989 Anayasa Değişikliği, 1999 Öğrenci olayları, 2009 Yeşil Hareket ve 2017 Olaylarını görüyoruz. Yaklaşık her 10 yılda bir İran siyaseti açısından oldukça önemli vakaların ortaya çıktığını görmek mümkün. Son olayların öncesinde bazen özellikle finans kuruluşlarının iflasından dolayı birçok gösteri yapılıyordu. İnsanları parası batıyordu, devlet garantiyi çekmişti ve insanlar da sokağa çıkıyordu. İran'da alışıldık olmayan ilginç bir şekilde doğrudan rejimi hedef alan ağır ifadelerle çok sert sloganlar atılıyordu. Fakat bunlar 30-50 kişilik küçük grupların hareketleriydi ve polis müdahale etmemekteydi. Meşhed'deki olayların da bu tip protestolar olduğu düşünülmüştü başlangıçta. Çünkü başlangıçta tepkiler Ruhani yönetimine odaklanmıştı. Zira ekonomik sıkıntılar, büyük beklentilerle yönetime gelen Ruhani döneminde bir türlü ortadan kalkmadı. Nükleer anlaşma benzeri diplomatik hamlelerle dünyayla barışmak, içeriye barış getirmek, yabancı yatırımcının gelmesi ve turizmin gelişmesi gibi birçok vaat havada kaldı. Bütün bunların yanı sıra ikinci döneminden itibaren, özellikle de kardeşinin gözaltına alındığı operasyonun ardından Ruhani reform söylemini bir kenara bıraktı. İran halkı devrime ve ideolojik devlete yorgunluğunu gösterirken özgürlük arzusunu da gösterecek siyasi tercihlerde bulunuyor. Hep daha fazla dünyaya açılmayı istiyor. Bir yorgunluk var, devrimden, bir ideolojik devletten. Devlet bu yaklaşımı reformcu siyaset üzerinden bir şekilde yönetiyor. Aslında reformcu olarak görülen isimlerin birçoğu devrimci kökenden gelme insanlar. Kimisi Amerikan elçiliğini basan figürler, kimisi üst düzey istihbarat, kimisi devrim muhafızları komutanı bugün reformcu olmuşlar. Şimdi bu reformcu siyasetin tıkanması, yani örneğin hareketin liderlerinden Hüseyin Musevi ev hapsinde olması gibi bir durum söz konusu. Ruhani reformcu olmamasına rağmen bazı reformcu söylemleri sebebiyle ağır sıkıntılara maruz kaldı. Dolayısıyla reformcu siyasetin tıkanmış olması da halkın tepkisinin sebeplerinden birisi olarak görülmeli. Elbette genel siyasi akımların yanında lokal durumlar da etkili olabilir. Hürremabad'ın ön plana çıkması ekonomik koşullar ile ilgiliyken Kürt bölgelerinin ön plana çıkması bağımsızlık referandumu ile ilgili olabilir. Daha önce bahsedildiği gibi bu olaylarda Reformcu hareket fazla ön plana çıkmamasında bu tip farklı faktörler etkili oldu.

Suriye meselesinde de farklı yaklaşımlar var. Yönetmen Mahmelbaf'ın Reformcu lider Mustafa Taczade'ye yazdığı mektup önemliydi. Mahmelbaf Taczade'nin ülkenin Suriyelileşme ihtimali bulunduğundan dolayı reform taleplerinin ertelenmesi gerektiği argümanına karşı çıkarak Afganistan veya Suriye gibi olursa bile İran'ın en azından bir kısmının özgürleşeceğini ileri sürüyor. Reformcuların "tamam, özgürlük talebimiz var. Ama Donald Trump bize bu kadar sert bir müdahaleye hazırlanırken, bazı şartlar bu kadar kötüyken, sokağa dökülürsek olaylar farklı yöne gidebilir" diye endişeleri var ve bunu haklı çıkaracak sebepleri de var. Çünkü Amerikan yönetimi gerçekten hazırlık yapıyor. Yalnızca Trump ve tweetleri değil yani. Amerika ve Avrupa'da çeşitli gelişmeler var. Arnavutluk'ta Halkın Mücahitleri örgütünün yeniden eğitilmesi, yeniden sahaya sürülmesine dair yeni çalışmalar var. Etnik grupların silahlandırılması çalışmaları var. Bütün bunları İranlılar biliyor. Dolayısıyla devlet kademesinde önemli görevlerde olan reformcular da biliyor. Bu yüzden gerçekleşebilecek karışıklıklardan çekiniyorlar.

İran'da da Suriye'deki gibi bir durumun oluşmasının ardından benzer bir mülteci krizi yaşanma ihtimali ise oldukça güç de olsa düşünmeye değer. Bu ihtimal B, C hatta belki E seçeneği bile olsa İran ile ilgili bir plan varsa ve uygulamaya geçerse Türkiye'ye iki yönlü yansıması olacak. Birinci olarak İran ile ideolojik ve siyasi uyumsuzluklar bölgesel krizlerde önemsiz hale geldi. İran ve Türkiye için bölgedeki gelişmeler varoluş savaşına döndü. Bu durumu referandum, Katar meselesi, YPG meselesi gibi birçok farklı meselede gördük ve görmeye devam edeceğiz. İkinci yönü ise Türkiye sınırına

yaklaşık 10 milyon ve büyük çoğunluğu Türkçe konuşan bir nüfusun Türkiye'yi güvenli bölge olarak görerek gelme ihtimali. Halihazırda Türkiye'ye oldukça aşina olan bu nüfusun ilk tercihi Türkiye olacaktır. Fakat belirttiğimiz üzere bu durum şimdilik oldukça küçük bir ihtimal.

Son olarak İran'da gösterilerle ilgili gündem hala devam ediyor. Ahmedinejad'ın Hamaney'i suçlayan açıklamaları gibi gelişmeler bu gerginliğin devam edeceğinin işaretleri. Yine İran İçişleri Bakanlığı'nın 130 bin kişi ile yürüttüğü bir ankete göre halkın %75'i gösterilere sempati göstermiş. Yani her ne kadar bu gösterilere katılmamış olsa bile bir daha bu tip bir hareket gerçekleştiğinde çok daha yoğun bir katılım olmayacağını bir garantisi yok.

AYBÜ-GPM HAKKINDA

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (AYBÜ-GPM) 2015 yılında Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi bünyesinde göç ve insan hareketliliklerini izlemek, takip etmek; bu konularda araştırmalar, projeler hazırlamak, yürütmek ve raporlar hazırlamak üzere kurulmuştur.

ABOUT AYBU-MPC

The Migration Policy Center (AYBU-MPC) of Ankara Yıldırım Beyazıt University was established in 2015 for monitoring and following migration and human mobilities, designing and conducting research and projects on the area and publishing reports.

AYBÜ - GPM
GÖÇ POLİTİKALARI
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ